

STUDIU CULTURAL ISTORIC PRIVIND MINORITATEA RUSO-LIPOVEANĂ

realizat în cadrul proiectului
„MINORITĂȚI MINORE”

**Proiect derulat de Fundația Corona din Iași
în parteneriat cu Muzeul Național al Literaturii Române Iași**

Prezentul Raport sintetic de cercetare a fost elaborat în cadrul proiectului „MINORITĂȚI MINORE” PA17/RO13-LP38/6.03.2015, finanțat prin Programul PA17/RO13 Promovarea diversității în cultură și artă în cadrul patrimoniului cultural european, Mecanismul Financiar SEE 2009-2014.

- A. Prezentare generală a minorității
- B. Localizare și selecție 5 localități/zone, evenimente, personalități
- C. Prezentare generală 5 localități/zone, evenimente, personalități
- D. Istории/legende/elemente exotice legate de locuri/evenimente/personalități
- E. Concluzii - moștenirea cultural istorică și rolul acesteia în istoria spațiului românesc
- F. Bibliografie

Cercetător CONDRAȚ Paul
Voluntar Baze date CONDRAȚ Florentina

"Țară curioasă, cu cele 12 ori 14 naționalități ale sale. Totuși tătarul nu se ceartă cu mocanul, nici acesta cu lipoveanul, neamțul nu se supără pe turc, iar părintele catolic este prieten la cataramă cu hoga turc." Barbu Șt. Delavrancea

A. PREZENTARE GENERALĂ

Ruși - din punct de vedere etnic, **ortodocși de rit vechi** - din punct de vedere confesional, **rușii-lipoveni** încep să se stabilească în spațiul românesc începând cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea, din cauza reformei bisericii ruse, a schismei acesteia și a prigoanei declanșate împotriva celor care au ales să păstreze și să respecte tainele bisericii strămoșești.

Tradițional, lipovenii erau caracterizați prin două atribute: sunt ruși ce au fugit din Rusia pe vremea lui Petru cel Mare, pentru că acesta, în demersul său de modernizare a societății ruse, le-ar fi cerut să-și radă bărbile și al doilea aspect caracteristic este că țin sărbătorile religioase pe stil vechi (după calendarul iulian). Acestea sunt explicații simpliste, parțiale, ale originii rușilor-lipoveni (staroveri); stabilirea acestora în spațiul românesc este urmarea unor ample frământări ce au loc în societatea și biserica rusă în secolul al XVII-lea, frământări care vor culmina cu reforma cultului în biserica rusă, fenomen care, în loc să unifice, va diviza credincioșii în două confesiuni: **nikonieni** - cei care au acceptat reforma, aparținând bisericii oficiale, și **staroveri** (de credință veche) - cei care refuză reforma, care vor fi prigoniți de către biserica oficială și de către stat. Secolul al XVII-lea este un veac plin de *neliniște* și dinamică dramatică a societății ruse: criza dinastică și intervenția străină (suedeză și poloneză) din primele două decenii, este urmată de o dezvoltare economică accelerate, dar inegală, de consolidarea autorității țarului și a statului și afirmarea Rusiei în politica externă. În plan social are loc o schimbare de mentalități a poporului rus - supus și *ascultător* în perioada anterioară, nu este dispus să accepte orice schimbare și își manifestă nemulțumirile prin proteste, răzmerițe, răscoale. Pe de altă parte, în sânul bisericii au loc mișcări care vizează uniformizarea cultului, având drept rezultat creșterea sentimentului de evlavie și credința că biserica rusă este păstrătoarea adevăratelor valori ale ortodoxiei, în rândul credincioșilor.

În aceste condiții, la mijlocul secolului XVII, țarul Aleksei Mihailovici își asumă rolul de protector al ortodoxiei și promovează ideea unui imperiu pan-ortodox sub autoritatea Moscovei; diferențele de cult între biserica ortodoxă rusă și celelalte biserici ortodoxe devin un obstacol în atingerea acestui deziderat, iar în cercurile puterii se creează impresia că biserica rusă, care pretindea că este păstrătoarea ortodoxiei adevărate, a deviat de la tradiție; în fapt, aceste diferențe se datorează legăturilor reduse între biserica rusă și restul ortodoxiei. În timp ce biserica ortodoxă rusă a rămas fidelă ritului adoptat în momentul creștinării Rusiei Kievene în 988, restul ortodoxiei a evoluat firesc, organic.

Reforma cultului și a practicii bisericești inspirată de țarul Aleksei Mihailovici (1645 – 1676) și promovată de patriarhul Nikon (1652 – 1658) a stârnit un val de nemulțumire și proteste în rândul clericilor și credincioșilor Bisericii Ruse, măsurile luate de autoritățile laice și ecleziastice din Rusia fiind considerate drept o atingere inadmisibilă adusă învățaturii și canoanelor ortodoxe.

Modificarea unor elemente ale ritului rusesc, cum ar fi: semnul crucii cu două degete; crucea rușilor staroveri cu opt extremități (colțuri); numele Mântuitorului ortografiat cu un singur **I** – Isus; înconjurul bisericii în timpul procesiunilor în sensul rotației acelor de ceasornic (în sensul mișcării aparente a Soarelui); oficierea liturghiei cu șapte prescuri, și nu cu cinci, ca și pretinsa "îndreptare" a cărților de cult, după modelele grecești de la acea vreme, au condus la tulburări interne în Biserică și, mai ales, la pierderea încrederii credincioșilor ruși în ierarhia ecleziastică, iar, într-un final, la schismă (în rusește – *raskol*), produsă ca urmare a hotărârilor Marelui Sinod Ortodox de la Moscova din 1666- 1667, prin care s-au aprobat modificările liturgice și de ritual introduse în vremea patriarhului Nikon, iar adepții vechilor rânduieli, precum și textele sfinte și ritualurile folosite de aceștia, au fost anatemizate.

Deși până la 1667, persecuțiile erau izolate, îndreptate mai ales împotriva preoților și a ierarhilor ce refuzau reforma, după acest moment ele se acutizează și se generalizează împotriva tuturor credincioșilor staroveri; în aceste condiții, aceștia au fost nevoiți să-și părăsească ținuturile de baștină și să se refugieze, într-o primă etapă în zone din marginea Rusiei, iar pe măsură ce imperiul se extindea, în țări învecinate. A fost o migrație radială, pe trei direcții principale: spre vest (Polonia și Moldova), spre est - Siberia (și, chiar Alaska), spre sud-vest - la gurile Dunării. *Fuga, păstrarea distanței* față de puterea politică imperială și cea a bisericii ruse a fost o preocupare permanentă a rușilor staroveri de pretutindeni, care au căutat protecția unor state puternice cu care Rusia era în concurență pentru supremație în Răsăritul Europei (Austria, Turcia).

Primele mențiuni ale prezenței rușilor-lipoveni în spațiul românesc le avem la 1724 în Moldova, pe domeniul mănăstirii Dragomirna - Mitocul Lipoveni / Socolinți, respectiv 1740, la Sarichioi în Dobrogea (sub stăpânire otomană).

După cum am arătat mai sus, principalele regiuni în care s-au așezat rușii-lipoveni sunt Moldova și Dobrogea; dacă în Moldova principala ocupație a fost agricultura (legumicultura) și exploatarea lemnului în zonele împădurite, în Dobrogea - ocupația de bază a rușilor lipoveni a fost pescuitul, majoritatea localităților rușilor-lipoveni de aici, fiind așezate pe malul unei ape: fie pe malul lagunelor Razim-Sinoie, în lunca Dunării și Delta Dunării sau pe malul Mării Negre. Avem doar 2 localități *continentale* - situate în centrul Dobrogei (pădurea Babadag) - unde ocupațiile predominante sunt agricultura, apicultura, exploatarea și prelucrarea lemnului - este vorba de Slava Rusă și Slava Cercheză.

Principala problemă a rușilor-lipoveni/staroveri în secolele XVIII-XIX a fost lipsa unei ierarhii ecleziastice, imposibilitatea *ungerei* preoților și preocuparea permanentă de a găsi o soluție. După eforturi îndelungate ale comunităților de staroveri (în special din spațiul românesc) a fost găsită rezolvarea în 1846, când la 28 octombrie, fostul mitropolit al Bosniei, Ambrosie, aderă la Biserica staroveră în cadrul unei ceremonii la mănăstirea Fântâna Albă; a luat ființă astfel Mitropolia de Rit Vechi de la Fântâna Albă (așezare ce astăzi se găsește în nordul Bucovinei la granița Ucrainei cu România) - la momentul respectiv în Imperiu Habsburgic - departe de mâna lungă a țarului și a bisericii ruse. Mitropolia de Fântâna Albă (*Belacrinițkaia Mitrapolia*) devine centru spiritual al staroverilor din întreaga lume. Intemeierea acestei ierarhii pune capăt preocupării aproape permanente a comunităților de staroveri de a-și găsi preoți din biserica *nikoniană* ori din alte biserici ortodoxe. Se cuvine să precizăm aici că întemeierea acestei ierarhii unifică staroverii, coagulează semnificativ divizarea ce avut loc la sfârșitul secolului XVII: *popovții* - cu popă și *bezpopovții* - fără popă.

O chestiune importantă a problematicii istoriei rușilor-lipoveni, o constituie originea termenului de *lipovean*; etimologia și conotația inițială este destul de controversată:

1. staroverii s-ar fi ascuns, de autorități și biserică în pădurile de tei (*lipa*-în limba rusă) - și de aici *lipavan*/lipovean;

2. staroverii ar fi avut un lider spiritual Filipov și de aici *filipovian* / *lipovian* / lipovean

3. istoria orală a staroverilor din România pledează pentru ideea că numele (porecla) de lipoveni le-a fost impusă de alte etnii cu care au intrat în contact, posibil români sau ucraineni ori poate chiar rușii nikonieni. Alexandr Varona, istoric - specialist al fenomenului starover - susține această idee: *lipovye pravoslavnye* = falși creștini ortodocși.

Lipoveni sunt numiți doar rușii de rit vechi din Romania și, eventual, cei din fostele provincii românești, iar descendenții rușilor care n-au acceptat reformele nikoniene din Rusia secolului XVII, din alte părți ale lumii, se numesc doar staroveri / starobreadți.

O istorie zbuciumată și complexă - cu multe aspecte de clarificat, istoria rușilor-lipoveni din România este parte a istoriei Rusiei, dar contribuie într-o măsură importantă la istoria culturii și civilizației românești și europene.

B. LOCALIZARE ȘI SELECȚIE 5 LOCALITĂȚI

Din totalul populației rușilor-lipoveni din România - 2/3 locuiesc în localitățile dobrogene, aproape jumătate - în județul Tulcea; conform ultimului recensământ 10.342, reprezentând 44% din populația de ruși-lipoveni a României.

În cele cinci localități selectate pentru cercetare, locuiesc 8854 de ruși-lipoveni din totalul de 10.342 locuitori de etnie rusă ai județului Tulcea, după cum urmează:

CARCALIU:	2068
SLAVA:	1253
JURILOVCA:	1467
SARICHIOI:	2328
TULCEA:	1738

În Delta Dunării locuiesc 1368 de ruși-lipoveni - în 5 comune; se dovedește astfel a fi o legendă părerea că lipovenii sunt majoritari în Deltă, iar asocierea **lipovean - Deltă**, deși pitorească, nu are legătură cu realitatea demografică.

Deși au un fond cultural comun: obiceiuri, tradiții, apartenența la aceeași confesiune - ortodoxia de rit vechi, folclorul muzical excepțional, tezaurul de icoane pictate pe lemn - aduse din patrie, fiecare dintre cele 5 localități prezintă elemente specifice, care o diferențiază de celelate.

CARCALIU / KAMENI - piatră în limba rusă, după promontoriu stâncos pe care a fost ridicată prima vatra satului. Așezat pe o *peninsulă* înaltă, ce se întinde între Munții Măcinului și Dunăre, în apropierea acesteia, Carcaliu are o istorie zbuciumată, viața socială și economică a comunității suferind mutații majore după 1950, când Balta Mare a Brăilei a fost transformată prin îndiguiri și desecări, în grâнар. Pescari din tată în fiu, rămași fără resurse, bărbații satului sunt nevoiți să devină constructori pe *marile șantiere ale patriei*.

JURILOVCA este așezată pe malul lacului Golovița (Lagunele Razim-Sinoe) la granița dintre județele Tulcea și Constanța, favorizată de apropierea de Marea Neagră - la numai 12 km și în apropierea Deltei Dunării; aceasta a stimulat practicarea pescuitului atât în mare, cât și a celui din lacuri și Deltă, Jurilovca fiind în perioada interbelică „important centru al exportului de icre negre și chefal afumat”. Așezată într-un cadru natural deosebit, se remarcă printr-o serie de superlative: unica faleză stâncoasă din zona litorală a României, cel mai mare lac natural din țară, vestigiile coloniei greco-romane ORGAME / ARGAMUM- cea mai veche așezare de tip urban de pe teritoriul României, menționată într-un izvor antic scris.

SARICHIOI - așezat pe malul nord-vestic al lacului Razim, în imediata vecinătate a Deltei Dunării; *Satul Galben* în limba turcă, întemeiat și locuit de turci până în secolul XVIII, devine căminul celor prigoși de țar și de biserica rusă. Este prima așezare a rușilor-lipoveni din Dobrogea (1740) și singura în care s-au stabilit compact descendenți ai cazacilor de pe Don, aici având sediul, până în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, **KRUG-ul** - tabără cazacilor dobrogeni. Principala ocupație a locuitorilor satului a fost și este pescuitul, practicat atât în apele dulci ale lagunelor și ale Deltei, dar și în Marea Neagră. Cetatea Enisala situată la 6 km de localitate, pe un promontoriu înalt, domină zona, fiind singura cetate medievală dobrogeană ce s-a păstrat.

SLAVA RUSĂ iese în evidență dintre celelalte comunități dobrogene ale rușilor-lipoveni, prin faptul că este o așezare *de uscat, pitită* printre dealurile Pădurii Babadag, de-a lungul pâriului Slava. Cu cele 2 mănăstiri și 2 biserici este cel mai important centru confesional și de pelerinaj al rușilor-lipoveni de pretutindeni; cel mai probabil - așezarea satului de-a lungul drumului ce a legat sudul Dobrogei și Balcanii de Moldova din epoca antică și până în prezent - nu este întâmplătoare.

Situl arheologic (L)Ibida cu o suprafață intramurală de peste 27 ha, cea mai mare fortificație romană din Dobrogea este un monument important al antichității dobrogene. Ocupațiile tradiționale, sunt în concordanță cu zona în care este așezat satul, respectiv agricultura și apicultura, exploatarea și prelucrarea lemnului, extracția și prelucrarea pietrei într-o mai mică măsură.

TULCEA este singura așezare urbană în care s-au așezat rușii lipoveni; concentrați în două cartiere, la extremitățile de vest și de est la momentul instalării, respectiv Dealul Comorovca și Dealul Monumentului. Cartierul Comorovca, având ca axă principală strada Podgoriilor care coboară lin spre Dunăre, se află în acest moment aproape în zona centrală a orașului, iar populația s-a *diluat* în vârtoarea orașului. Ocupația principală a locuitorilor acestui cartier a fost agricultura și viticultura (de aici și numele străzii Podgoriilor), dar și pescuitul, negoțul și meșteșugurile.

Dealul Monumentului, poartă și azi numele de *Cartierul Lipovenesc*, aici fiind concentrată cea mai mare parte a populației de ruși-lipoveni din Tulcea. Cu străzi lungi la poalele colinei, acestea devin scurte și întortocheate spre vârf; ar fi avut poate înfățișarea unui orașel medieval dacă n-ar fi fost casele tradiționale specifice Deltei. Fără a exista o specializare pe cele 2 *mahalale*, în cartierul lipovenesc ocupațiile de bază au fost legate mai degrabă de apropiere apei și a resursei piscicole: pescuitul, confecționarea bărcilor și a uneltelor pescărești.

C. PREZENTARE GENERALĂ 5 LOCALITĂȚI

CARCALIU este localitatea care deschide drumul sinuos ce leagă cele cinci localități într-un cerc cu deschidere spre Dunăre – prezență naturală permanentă care a hotărât destinul rușilor-lipoveni din Dobrogea. Amplasată foarte aproape de malul fluviului, pe un promontoriu înalt, cu o priveliște superbă asupra luncii Dunării, localitatea s-a bucurat de vecinătatea orașului Măcin și a munților omonimi, declarați monument al naturii. Prin DJ 222 L se face legătura cu DN 22D, drumul național ce leagă orașul Constanța de Brăila.

Satul a fost întemeiat probabil în pragul veacului al XIX-lea, dată fiind prima atestare – Harta Rusă (1828). Profilul economic al localității a fost strict legat de resursele naturale, mai exact de vecinătatea cu Dunărea și cu Balta Brăilei, dar și de apropierea de Măcin și Brăila, piețe de desfacere a peștelui proaspăt. În acest mod, Carcaliu a devenit, în timp, un important și bogat sat de pescari, vestiți pentru pricepere și spirit practic. Viața socială și economică a comunității a suferit însă mutații majore după 1950, când Balta Brăilei a fost transformată prin îndigui și desecări, în grâнар (Insula Mare a Brăilei). Pescari din tată în fiu, rămași fără resurse, bărbații satului sunt nevoiți să devină constructori pe marile șantiere ale patriei, unde s-au remarcat prin hărnicie și putere fizică deosebită. Este cunoscută, de altfel, expresia „excavatoare cu barbă” care sintetizează forța deosebită de muncă și rezistența la efort a lipovenilor.

SLAVA RUSĂ reprezintă următoarea noastră oprire în periplul prin Dobrogea. Acest sat iese în evidență dintre toate celelalte comunități dobrogene ale rușilor-lipoveni, fiind o așezare de uscat, „pitită” printre dealurile Pădurii Babadag. Faptul că este traversat de pârâul Slava sporește pitorescul acestui spațiu deosebit. Mai mult, cele 2 mănăstiri și 2 biserici au făcut din Slava Rusă un important centru confesional și de pelerinaj al rușilor-lipoveni de pretutindeni. Vestigiile cetății L(Ibida), Mănăstirea Uspenia, eparhie a credincioșilor de rit vechi, și dealurile împădurite din jurul satului îi dau un plus de farmec. Situl arheologic (L)Ibida, fortificație romană din Dobrogea, este un monument important al antichității dobrogene, punct de interes pentru arheologi și turiști. Ocupațiile tradiționale reflectă relația indestructibilă a omului cu mediul natural al satului, astfel că agricultura și apicultura, exploatarea și prelucrarea lemnului, extracția și prelucrarea pietrei au reprezentat activități de bază ale rușilor-lipoveni din Slava. Importanța ecleziastică a satului, frumusețile oferite din plin de natură și vestigiile antice sunt aspecte care definesc această așezare curată și primitoare.

După ce trecem de Slava Rusă, traversând Dobrogea de la vest (Carcaliu) la est, ajungem la **JURILOVCA**. Așezare importantă a rușilor-lipoveni, Jurilovca este una dintre localitățile de referință ale acestei etnii. Poziționarea sa geografică impresionează pe orice călător: așezat pe malul lacului Golovița, pe o pantă lină, satul privește spre soare și spre marea care se întinde dincolo de Grindul Lupilor. Mai mult, Jurilovca se bucură de vecinătatea vestigiilor antice colonii grecești ORGAME/ARGAMUM de la Capul Doloșman, promontoriu stâncos care, deși nu este foarte înalt, a căpătat de-a lungul timpului forme spectaculoase și mărețe, de unde panorama lacului Razelm cu Insula Bisericuța se deschide cu generozitate privirilor. Satul a fost întemeiat în pragul veacului al XIX-lea și, de la un mic cătun la început, s-a dezvoltat rapid, ajungând 100 de ani mai târziu „centru însemnat al exportului de icre negre și peștelui afumat” cu „înfățișarea unui orașel curat”.

Obiectivele cultural-istorice, apropierea de țărmul Mării Negre și de Deltă, liniștea și simplitatea vieții de aici reprezintă aturi ale localității, Jurilovca fiind satul care a câștigat, în 2013, titlul „Destinație turistică de excelență”.

Dacă ne continuăm drumul spre nord, dincolo de întinderile de păduri și de ape ale Enisalei și Babadagului, ne va întâmpina satul **SARICHIOI**. Așezat pe malul nord-vestic al lacului Razim, în imediata vecinătate a Deltei Dunării, satul impresionează prin imaginea turlor aurite ale celor două biserici, turla care imprimă așezării un aer moscovit. Sarichioi, *Satul Galben* în limba turcă, devine în 1740 căminul celor prigoniți de țar și de biserica rusă, fiind se pare prima așezare a rușilor-lipoveni din Dobrogea și singura în care s-au stabilit compact descendenți ai cazacilor de pe Don. Aici funcționează, până în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, *krug-ul*, adică tabăra militară a cazacilor dobrogeni. Pescuitul, principala ocupație a locuitorilor satului, practicat atât în apele dulci ale lagunelor și ale Deltei, cât și în Marea Neagră, a făcut din Sarichioi o așezare prosperă și frumoasă. Vecinătatea cetății genoveze Enisala, a cărei „siluetă” domină întreaga zonă, imaginea Insulei Popina ce răsare din apele când line, când învolburate ale lacului Razelm, păstrarea cu sfințenie a tradițiilor și a identității religioase de către rușii-lipoveni, fac din Sarichioi un necesar popas în călătoriile oricărui turist.

Drumul nostru se încheie pe malul Dunării, înainte de a se despleti în cele trei brațe, la **TULCEA**. Reședință a județului, este singura așezare urbană în care s-au așezat rușii-lipoveni. Concentrați în două cartiere, la extremitățile de vest și de est la momentul instalării, respectiv Dealul Comorovca și Dealul Monumentului, rușii-lipoveni au contribuit, datorită priceperii lor, la dezvoltarea pescuitului și a activităților lui conexe. Sunt cunoscuți în oraș drept oameni gospodari, evlavioși și cinstiți.

Impresionant este Dealul Monumentului, numit și *Cartierul Lipovenesc*, aici fiind concentrată cea mai mare parte a populației de ruși-lipoveni din Tulcea. Cu străzile sale lungi, de la poale, întortocheate spre vârf, cartierul te întâmpină cu un aer exotic, dat de casele tradiționale lipovenești, specific deltaice. Ocupațiile de bază ale lipovenilor din Tulcea au fost legate, firesc, de apropierea apei și de bogăția resursei piscicole: pescuitul, confecționarea bărcilor și a uneltelor pescărești.

Periplul nostru prin așezările lipovenești din Dobrogea se încheie, așadar, tot pe malul Dunării, unde imaginea unor bărci și sunetul tânguitor de *harmoșka* ne dezvăluie tăria și zbuciumul acestui neam de pribegi în numele credinței.

D. ISTORII/LEGENDE/ELEMENTE EXOTICE

Două anecdote relatate de domnul Vasile Dolghin din Sarichioi, despre *damavik* - duhul casei și despre *dvaravik* - duhul curții

În 1947 când se făceau înscrieri de repatriere (repatrierea în Rusia). Această repatriere s-a făcut în două valuri și se pregătea al treilea. Bine că al treilea nu s-a mai desfășurat. Și era mare fierbere în sat pentru că pleca aproape un neam, deci nu pleca o familie singură așa, plecau cu veri, plecau doi frați, trei frați, plecau neamuri. Și era un om în vârstă care voia să plece și el; baba nu voia. Și a venit el din sat, din centru unde se discuta la cârciumă despre plecare; problemele astea erau ardente, la ordinea zilei. Fiind puțin băut, s-a culcat. În somn, după ce-a adormit, iar baba la marginea plitei împletea, el a spus: *Oi, oi, oi, kak bolina ea udaril!* Și ea l-a trezit: *Kavo ti udaril?* Și zice: *Pațiugana. Nu hto eto Pațiugan?* Zice moșul: A venit un tinerel îmbrăcat într-o cămașă galbenă, pantaloni albaștri, și ceva așa ca un fesuleț și mi-a spus: *Eu vreau să mă culc lângă tine!* Și eu l-am refuzat. Și el atunci s-a dat la marginea patului, s-a dat jos din pat, s-a dat pe lângă sobă și a intrat în perete. Și atunci l-am luat de lângă perete, l-am dat de sobă și l-am lovit tare. Și baba i-a spus: *E, asta-i duhul casei. Asta nu te lasă să pleci. Du-te și înscrie-te pe o sută de liste, tu nu pleci.* Și n-a plecat moșul. A rămas aici că *damavikul* l-a iubit și nu l-a dat. Iar despre *dvaravik*, deci duhul curții, e o altă legendă. Primăria, pentru că avem 14 km până la Visterna, avea grajd cu cai, cu 2 șarete pentru funcționarii care trebuiau să colinde toate localitățile. Și într-o dimineață pe la 6 mă duc la fântână și la gardul primăriei o femeie discuta cu un paznic: *Uite, vino să-ți arăt!* Și m-am dus și eu. Unul din cai avea coama împletită ciudat. Se spune că astea o fac nevăstuicile. Nu sunt nevăstuici în sat că n-are de ce! Și zice: *Ot eta rabota dvariveka!* *Dvaravikul* iubește și el îl piaptână pe cal. Uneori nu-l iubește și îl pune cu spinarea în iesle. Au fost găsiți caii cu picioarele în sus sau îl dezleagă și îl gonește sau dimpotrivă, pe altul care-l iubește, îl dezleagă, îl duce la uluk, bea apă și-l aduce la loc. Asta am auzit de la bătrâni. Acuma nu mai sunt. Nu mai sunt gospodăriile acelea, s-a terminat cu vitele, s-a terminat cu totul, nu mai sunt legendele acelea. Cine știe ce legende o să avem de la Italia și Spania?

NAUM POCORSCHI (1896-1983) - biografia unui învingător.

S-a născut la 1 decembrie 1896, în Ucraina, comuna Berezki, județul Oligopol, într-o familie de țărani înstăriți. Copilăria și-a petrecut-o în comuna natală unde a urmat și cursurile școlii elementare. Odessa a fost orașul unde a absolvit liceul.

Datorită spiritului său voluntar și a patriotismului, în 1914, se înrolează voluntar în armata rusă și luptă pe frontul german, unde va fi grav rănit. După perioada de spitalizare și de convalescență, urmează Școala Militară de Ofițeri din Kiev pe care o absolvă în 1916; este avansat la gradul de sublocotenent de administrație și primește însărcinări de aprovizionare a frontului până în anul 1919, când este trecut în rezervă - în această perioadă urmează cursurile Academiei Comerciale din Odessa. În 1920 revine în comuna natală cu intenția de a întemeia o familie și o gospodărie, dar din cauza presiunilor noii puteri sovietice - a șicanelor unor reprezentanți locali ai acesteia, în 1921, se alătură unei unități de naționaliști ucraineni și ofițeri țariști ruși și se refugiază în România.

În perioada 1921-1923 este internat în Lagărul emigranților ruși și ucraineni de la Oradea - lagăr al naționaliștilor ucraineni, comandat de colonelul Ignat Porhovich; lucrează apoi la fabrici de cherestea din județele Covasna, Harghita și Bacău - până în anul 1927 - când se va stabili la Piatra Neamț. Aici lucrează ca pictor și fotograf și o cunoaște pe Sofia Gromov, lipoveancă din Jurilovca, cu care s-a căsătorit. În 1930 primește pașaport *Nansen* și se stabilește cu familia în Jurilovca, unde va lucra ca pictor, fotograf și învățător. După război (1944 - 1946) se implică în organizarea școlilor cu predare în limbile rusă și ucraineană în calitate de inspector școlar. După

1946, continuă activitatea didactică: învățător la Școala Slava Rusă (1946 - 1947), profesor de matematică și fizică la Școala Jurilovca; în paralel se ocupă voluntar de organizarea bibliotecii comunale și alfabetizarea populației locale (1947 - 1955).

După pensionare (1955) continuă să susțină activitatea bibliotecii comunale – până în 1967 când aceasta este preluată de bibliotecara Gheorghiuța Cuțopal; face numeroase demersuri pe lângă autoritățile locale pentru înființarea unui muzeu etnografic local, iar ca urmare a acestora, în 1971 ia ființă **CASA – MUZEU ETNOGRAFIC "RAZELM"** Jurilovca. Acesta a funcționat până în 1981 într-o casă tradițională lipovenească de pe strada 1 Mai – când a fost mutat într-o clădire a Școlii Jurilovca (prima GRĂDINIȚĂ – construită în 1938).

Naum Pocorschi – întemeietor și custode al muzeului – și-a dedicat ultimii ani ai vieții organizării și funcționării muzeului etnografic din Jurilovca: numeroasele memorii și rapoarte adresate autorităților locale evidențiază preocuparea permanentă pentru îmbogățirea și dezvoltarea colecțiilor și a fondurilor muzeului, interesul pentru îmbunătățirea funcționării muzeului. În acest sens, într-un raport privind activitatea în 1975, Naum Pocorschi scrie: "Muzeul a fost vizitat de turiști din țară și din străinătate și de elevi ai diferitelor școli, în număr de peste 600".

Naum Pocorschi s-a stins din viață în 1983; odată cu dispariția sa, a fost desființată și cea mai importantă realizare a sa: **Casa – Muzeu Etnografic "RAZELM" Jurilovca.**

HADAKII – cei care umblă/au umblat

HADAK este o poreclă atribuită câtorva familii din Jurilovca. M-a intrigat faptul că familii fără vreo legătură de rudenie au aceeași poreclă. De ce? Am primit răspunsuri vagi, care n-au făcut decât să sporească misterul. Demult, membrii acestor familii au plecat din Jurilovca și au ajuns în ținuturi îndepărtate. Care a fost scopul părăsirii satului natal? De ce unii dintre pribegi au revenit? Întrebări fără răspuns.

Clarificări am obținut în anul 2003, în urma unor interviuri cu bătrâni ai satului ; pescarul Maxim V. Maxim (atunci în vârstă de 78 de ani) a dat câteva răspunsuri : „-Unde au umblat?”- "Depart, au ajuns până în Manciuira", "De ce au plecat?"- "În speranța găsirii unui trai mai bun". Țara fâgăduinței - "belavodia" (în limba rusă – apă albă) se pare că nu au găsit-o, deoarece o parte din ei s-au întors în localitatea natală Jurilovca, căpătuindu-se cu porecla **hadak**. Răspunsuri incomplete care au născut alte întrebări: ce a determinat familii întregi să-și părăsească satul pornind pe un drum de mii de km? Cine și ce le-a promis?

Precizări importante a făcut **batiușca Stifan** (Ștefan Trifanovici Vasile -fost preot, în vârstă de 83 de ani). La începutul sec. al XX-lea (1908 -1909) au sosit în Jurilovca călugări misionari staroveri de la Moscova, trimiși s-ar părea de guvernul țarist, cu scopul de a convinge populația satului de a migra spre Extremul Orient Rus (AMUR). De remarcat este faptul că venerabilul preot a sesizat motivele guvernului țarist de inițiere a acestei mișcări: Rusia înfrântă abia de câțiva ani de Japonia intenționa colonizarea Orientului Extrem cu populație rusă. De ce guvernul țarist s-a gândit la staroverii din Dobrogea? Să fie oare coincidență faptul că în anul 1905 guvernul rus ridică sancțiunile și încetează prigoana împotriva staroverilor, iar biserica rusă ridică anatema aruncată asupra celor de rit vechi? Nu se cunoaște ce li s-a promis celor ce au acceptat să plece, însă probabil că aceste promisiuni nu au fost respectate, deoarece o parte din acești rătăcitori au revenit în satul natal. Completări și (poate) un final al poveștii avem de la Serghei Iazâcov, locuitor al Novosibirskului ai cărui înaintași au părăsit Jurilovca în urmă cu mai bine de o sută de ani.

Pe blogul <http://jurilovca.wordpress.com>, Serghei a scris, încercând să-și găsească rude: "Из Журиловки сто лет назад в Россию (на Амур) переехало несколько молодых семей липован, среди которых были мои прадеды – Путерины и Портянкины. Прошу откликнуться тех, кто имеет родство с ними или знает что-либо о них." - „În urmă cu o sută de ani, câteva tinere familii de lipoveni din Jurilovca, au plecat în Rusia (Amur); printre ei și cei doi străbunici ai mei –

Puterin și Portiankin”. Mai apoi într-un e-mail, Serghei detaliază: “În familia noastră este cunoscut faptul că o parte din rude au revenit în România. Strămutații în Extremul Orient au avut două tentative de revenire - ultima pe la 1925-1926. Atunci străbunii mei se apropiaseră deja de țărmul Marii Negre, dar autoritățile (comuniste, ruse) au închis frontierele cu puțin timp mai devreme și ei au fost nevoiți să facă cale întoarsă, dar nu toți – o parte s-au stabilit pe Don sau Astrahan.”

Povestea *hadacilor* rămâne o pagină deschisă încă întrebărilor, cu toate că răspunsurile se pierd în ceața timpului.

MALÂI FEODOR și GRIGORE ANTIPA

Este cunoscută preocuparea și contribuția marelui om de știință pentru dezvoltarea pescăriilor și comunităților pescărești din România, a celor din Delta Dunării și de pe Lagunele Razim-Sinoie – în mod special. În acest demers, marele savant a fost sprijinit de Casa Regală - regii Carol I și Ferdinand și de guvernul român, dar în munca de cercetare a colaborat cu membrii comunităților pescărești – cu lideri ai acestor comunități.

În Jurilovca, colaboratorul lui Grigore Antipa a fost Malâi Feodor – pescar gospodar, cherhanagiu și negustor de pește, primar al comunei la începutul secolului al XX-lea – bun cunoscător al pescuitului și al lagunelor Razim-Sinoie.

Colaborarea dintre pescarul Malâi Feodor și marele savant a debutat la sfârșitul secolului XIX – odată cu începerea cercetărilor privind pescăriile României. Lungi expediții pe apă în timpul cărora pescarul lipovean i-a prezentat lui Antipa toate pescăriile de pe lagunele Razim – Sinoie, uneltele cu care se pescuia, rezultatele pescuitului – dar mai ales problemele pescarilor / cauzele randamentului scăzut. Principala problemă a pescuitului pe Razim – Sinoie, la sfârșitul secolului XIX a fost *eutrofizarea* – distrugerea faunei piscicole datorită lipsei oxigenului din apă; cauza fiind colmatarea canalului Dunavăț - canalul care făcea legătura cu Dunărea și alimenta lagunele cu apă proaspătă/oxigenată. Ca urmare a primelor cercetări în această zonă, Antipa înaintează guvernului un memoriu prin care propune măsuri de rezolvare a acestei probleme, respectiv decolmatarea canalului Dunavăț și săparea încă unui canal care să alimenteze complexul lagunar Razim – Sinoie cu apă proaspătă din Dunăre. Demersul are succes, astfel încât, cu sprijinul regelui Carol I, la începutul sec. al XX-lea vor fi amenajate și puse în exploatare **Canalul Dunavăț/Canalul Regele Carol și Canalul Dranov/Canalul Principele Ferdinand**. În cazul acestui canal, Feodor Malâi a avut o contribuție decisivă în scurtarea traseului cu 6 km, față de proiectul tehnic propus de specialiști (după realizarea proiectului tehnic, Antipa l-a prezentat și a cerut părerea pescarilor locali – Malâi Feodor a propus o variantă mai scurtă și i-a demonstrat viabilitatea în cadrul unei expediții pe timp de iarnă, când apele erau înghețate și a putut fi astfel verificată mai ușor acest lucru). Urmarea realizării acestor două canale a fost creșterea faunei piscicole din lagunele Razim-Sinoie, respectiv creșterea nivelului de trai în comunitățile din zonă.

O problemă a comunității pescarilor din Jurilovca o constituia la momentul respectiv drumul de acces între sat și cherhanale – o râpă foarte abruptă, de 200-300 m lungime, care făcea mari probleme la urcare căruțelor încărcate cu pește (acestea aveau de obicei o încărcătură de 1000 kg de pește) mai ales în sezoanele ploioase. Antipa a ajutat la rezolvarea acestei probleme, prezentând-o Regelui Carol I și oferindu-i lui Malâi Feodor posibilitatea de a se adresa direct regelui. În memoria satului s-a păstrat o parte a dialogului cu regele; acesta a considerat problema justă și și-a afirmat sprijinul, dar a arătat că este nevoie de forță de muncă importantă pentru transportul unei mari cantități de piatră necesare construirii unei rampe – „*Cum și cine va transporta piatra ?*” – Malâi Feodor a răspuns: „*Babele cu kicile, mușinile cu gorbele*” (expresie bilingvă ruso-română = femeile/nevestele < vor căra piatra> cu ajutorul kicikei <un fel de căciuliță ce o poartă lipovencele măritate sub batic>, iar bărbații/soții cu spinarea).

Expedițiile pe ape, lungile discuții privind pescuitul – preocuparea comună a celor doi – au dus la legarea unei frumoase și lungi prietenii. Malâi Feodor s-a născut în 1856 și a murit pe 11 aprilie 1934; nepoții și strănepoții săi povestesc că acesta a fost preocupat de binele general și dezvoltarea comunității din care făcea parte.

E. CONCLUZII

Istoria zbuciumată și complexă a rușilor-lipoveni, cu numeroasele sale aspecte încă neclarificate, controversate chiar, este parte a istoriei Rusiei, dar contribuie într-o măsură importantă la istoria culturii și civilizației românești și europene. Martori ai frământărilor economice, sociale și religioase ale sec. al XVII-lea din Rusia țaristă, rușii-lipoveni vor deveni mesageri ai rezistenței în fața oricăror schimbări care subminează adâncă lor spiritualitate.

În pribegia lor au pornit cu *bagaj* inițial, material și spiritual specific societății ruse din secolul al XVII-lea, însă fondul acesta a fost îmbogățit ca urmare a contactului cu alte grupuri etnice - fără a le fi afectată esența, slavismul ancestral.

În România, rușii-lipoveni sunt creatorii unei adevărate civilizații pescărești la gurile Dunării - în Deltă și Lagunele Razim-Sinoie; termenul *lipovean* fiind aproape sinonim cu Delta Dunării, pescuit și pește.

Lipovenii au fost întotdeauna fideli gazdelor ce i-au primit, fie Imperiul Otoman, Țările Române ori, mai târziu, România modernă. Au fost cetățeni fideli care s-au adaptat condițiilor și au respectat legile și principiile țării care i-a adoptat, evitând orice conflict cu celelalte minorități sau cu populația majoritară. În plus, și-au adus obolul de sânge în cele două războaie mondiale, deși de multe ori au fost bănuți, pe nedrept, de apropierea (colaborarea) cu Rusia sovietică. Un exemplu edificator în acest sens, este mutarea, în 1940, a sediului Mitropoliei de la Fântâna Albă - la Brăila, când Bucovina este anexată de Uniunea Sovietică și instituțiile statului român se retrag de aici.

Imnurile religioase, cultul arhaic al ortodocșilor de rit vechi, conservate mai bine de 1000 de ani, de importanță majoră pentru ortodoxie, pot fi încadrate cu ușurință în patrimoniul spiritual al Europei.

De asemenea, folclorul muzical al lipovenilor, al cărui specific este armonia polifonică, reflectă nostalgia locurilor natale, dar și puținele momente de bucurie ale acestui grup etnic. Conservat de secole, constituie un real tezaur atât pentru cultura rusă, cât și pentru cea europeană.

Contextul social-istoric în care au fost nevoiți să-și ducă traiul rușii-lipoveni în ultimii trei sute de ani, a făcut ca, practic, fiecare familie să aibe propria sa bisericuță în casă: cel puțin o icoană și carte bisericească scrisă în limba slavonă se găseau în fiecare gospodărie. Astfel se explică numărul mare de icoane și cărți bisericești, vechi de sute de ani, păstrate în fiecare dintre comunitățile rușilor-lipoveni din România.

Cu nostalgia patriei mamă, dar integrați în societatea românească, rușii-lipoveni constituie o *insulă*, o *Mică Rusie*, *arhaică în spiritualitatea ei* - în România și în Europa.

Bibliografie:

1. Varona Alexandr, Universitatea din București - Facultatea de Istorie, *Staroverii în secolele XVII-XIX* (teză de doctorat - rezumat), 2011
2. Ipatiov, Filip, *Rușii-lipoveni din România – Studiu de geografie umană*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001
3. Limona, Răzvan, *Populația Dobrogei în perioada interbelică*, SEMĂNĂTORUL - editură online, august 2009
4. Antipa, Grigore, *Pescăria și Pescuitul în România*, București, 1916
5. *** *Dobrogea. 50 de ani de viață românească (1878 – 1928)*, Cultura Națională, București, 1928.
6. Arhivele Naționale Tulcea, fond „Prefectura Județului Tulcea”, serviciul administrativ, dosar 388/1927, f. 13-18
7. Antipa, Grigore, *Pescăriile statului din Tulcea*, București, 1911
8. ***, *(L)Ibida Slava Rusă*, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale (ICEM) Tulcea, Tipo-Media, Tulcea, 2005
9. Condrat, Paul, Universitatea Creștină "Dimitrie Cantemir", Facultatea de Istorie, *Monografia satului Jurilovca, județul Tulcea, Lucrare de diplomă*, București, 2003 (manuscris)
10. Ionescu, M.D., *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*, Atelierele Grafice I.V. Socecu, București, 1904
11. Fenoghen, Sevastian, *Sarichioi-Pagini de istorie*, Ed. Kriterion, București, 1998
12. Revista *Russkaia Starina*. Periodic istoric lunar. Anul 14. Aprilie anul 1883. pg 183-201. Extras dintr-un articol publicat în revista menționată, care prezintă biografia lui Osip Semionovici Ganciar, ultimul ataman al cazacilor necrasoviți din Dobrogea - traducere Vasile Dolghin
13. Chițu, Ion, *Monografia localității Slava Rusă*, manuscris
14. Postelnicu, Valentina, *Tulcea în documente de arhivă*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2006
15. www.psse.ro
16. www.crlr.ro
17. www.cjtulcea.ro